

kému jednotlivce přesahujícímu společenství. Nelze ji tedy z etického hlediska jednoduše odmítnout. Každopádně ji musíme posuzovat jinak než například víru v nadřazenost vlastního Já.

Jak potřeba sebezpeřizování skrze oddanost nějaké skupině, společenství či systému, tak i víra v nadřazenost – přinejmenším však vyšší závaznost vůči vlastní velké společenské skupině – jsou zjevně pro výstavbu a členění lidské společnosti nepostradatelné. Nejde tedy o to – a to může být závěr vyvozený politickou pedagogikou – tyto síly, které patří k mechanismu společenosti, zcela potlačit – mohly by se pak objevit na jiném místě nekontrolované a o to nebezpečněji –, nýbrž je třeba mít je pod kontrolou, řídit je a zabudovat je do systému hodnot a norem, který jim dá smysl a jisté meze.

Odhlédneme od právě naznačených pedagogických a politických problémů. Snad jsme v podobě nacionalismu na stopě obecnému principu utváření a proměny velkých skupin, členění společenosti do takovýchto skupin. Zdá se totiž, jako by lidská společnost potřebovala ve všech dobách takovéto síly členění, výstavby a rozkladu – integrace a desintegrace – velkých skupin, společenství a formací a jako by těmto institucím nebylo dopřáno delšího trvání. Nacházejí se v neustálém procesu přizpůsobování měnícím se podmínkám, v nichž se jedny objevují a jiné mizejí. To, že by členícím principem lidské společnosti měly být právě skupiny označované za národní, skupiny vymezené jazykem, původem nebo politickým uvědoměním, se nyní ukazuje jako náhodné, jako svázané s určitými epochami a jím odpovídajícími společenskými strukturami. Dějiny nacionalismu nutně zasáhnu i jiné epochy, v nichž budou turež funkci vykonávat jinak motivované skupiny, budou lidstvo dělit do velkých skupin, ty pak vybavovat moci a činit z nich zneprátené strany. Vše svědčí ve prospěch rezignujícího náhledu, že nacionalismus, pokud se ho jednou podaří překonat, najde svého nástupce v jiných integračních silách, které pak lidstvo znova, jen z jiných důvodů, rozdělí a přinesou podobná rizika fanatismu, zločinu a ničení. Zbývá naděje, že se lidstvu podaří udržet tyto síly v jistých mezích, podřídit je systému určitých norem, převést na vývoje techniky, organizace a ducha a přeměnit je – tak jako o to již dnes, přes všechny válečné hrozby, usiluje citižádostivá soutěž o společně ovládnutí kosmu, která je plodem týchž sil.

Přeložil Petr Šafařík

Hans Kohn

Nacionalismus*

Nacionalismus je politické přesvědčení, které představuje základ soudržnosti moderních společností a legitimizuje jejich nárok na autoritu. Nejvyšší loajalitu převážně věšiny národa orientuje na národní stát, ať už existující ve skutečnosti, nebo jen jako předmet tužeb. Národní stát se pokládá nejen za ideální „přirozenou“ či „normální“ formu politické organizace, ale také za nepostradatelný rámec veškeré společenské, kulturní a ekonomické aktivity. Přesto jsou jak nacionalismus, tak národní stát důsledky poměrně nedávného historického vývoje.

Nacionalismus, který byl do 18. století, kdy se začal v severozápadní Evropě a v Severní Americe rozvíjet, neznámou věcí, se od té doby po celém světě stále rychleji rozšiřoval a od poloviny 20. století už působí jako univerzální ideová hybná síla soudobé historie. Projevuje se v těch nejrozmanitějších, a dokonce protikladných ideologiích – v demokracii, fašismu i komunismu – i ve snahách najít další „ideologie“, ať už budou vyzvedávat africkou osobitost nebo arabskou jednotu. V Evropě bylo 19. století právě označováno jako věk nacionalismu; 20. století, ve kterém se historie přesunula z evropského na globální základ, možná jednou vejde ve známost jako věk pannacionalismu.

Přestože určité rysy jsou všem formám nacionalismu společné, každou formu podmiňuje sociální struktura, duchovní tradice, kulturní historie a geografická poloha společnosti, v níž se nacionalismus prosazuje. Každou z různých forem nacionalismu může tedy dobře vystihnout jen jejich historicko-strovnívací studium a celé množství faset tohoto vysoce složitého fenoménu bude s to podchyťt pouze in-

* Přeloženo z anglického originálu „Nationalism“ v *International Encyclopedia of the Social Sciences*, sv. 11, s. 63–69, The Macmillan & The Free Press, USA 1968. Copyright © 1968 by Crowell Collier and Macmillan, Inc. Vydáno se svolením The Gale Group.

terdisciplinární přístup. Žádné významnější kolektivní výzkumné úsilí se však tomuto poli dosud nevěnovalo, a to i přes to, že jde o oblast životně důležitou pro pochopení současného světa.

Šíření nacionalismu

Rozšiřování nacionalismu v celosvětovém měřítku je důsledkem evropanizace a modernizace nezápadních a předmoderních společností. Jako fenomén moderní evropské historie je rozmach nacionalismu úzce spojen s počátky prosazování se suverenity lidu, teorií vládnutí na základě aktivního „souhlasu ovládaných“, rozvojem sekularismu, oslabováním dřívější náboženské, kmenové, rodové či feudální loajality a s postupem urbanizace, industrializace a zdokonalováním prostředků komunikace.

Nacionalismus byl od počátku politicky revolučním hnutím; usiloval o přeměnu či svržení „legitimních“ režimů minulosti, jejichž nárok na autoritu vycházel z božského posvěcení či dědičných práv. Jeho cílem bylo ustavit zcela nové politické entity – státy, jejichž hranice jsou totožné s etnickými či lingvistickými hranicemi. Na možná nebezpečí spočívající ve ztotožnění politické organizace s etnickou výlučností upozornil Lord Acton ve slavném pojednání „Národnost“ (1862). Během pouhých stovek let (1815–1920) nacionalismus zcela proměnil politickou mapu střední, středovýchodní a jihovýchodní Evropy; od roku 1947 plnil stejnou revoluční funkci při přetváření politického uspořádání Asie a Afriky.

Ve 20. století získal nacionalismus další revoluční rozměr. Stal se také sociálně revolučním hnutím, požadujícím rovné ekonomické příležitosti i příležitosti ke vzdělání pro všechny příslušníky národních skupiny a aktivní zlepšování sociální situace nejnižších tříd. Jeho cílem se stala beztrždní, teoreticky rovnostářská národní společnost. Zatímco v „mladých“ nacionalistických hnutích poloviny 19. století se osíře rozlišovalo mezi nacionalismem a socialismem, v polovině 20. století už byla všechna „mladá“ nacionalistická hnutí také „socialistická“ – slovo „socialismus“ tu pokrývalo stejné množství rozmanitých projevů jako slovo „nacionalismus“.

Ve druhé polovině 19. století byl nacionalismus pokládán za politickou doktrínu vyšších tříd, které se v politickém spektru té doby orientovaly pravice. Stál v ostré a represivní opozici proti socialistům – mezinárodnímu hnutí zahrnujícímu průmyslové dělníky a bez-

zemky, kteří se obecně cítili z národní společnosti vyloučení, hnutí, jež vyjadřovalo jejich aspirace. V německé říši, již vytvořil Bismarck roku 1871, byli dělníci v očích nacionalistů *waterlandlosse Gesellen* a Bismarckova antisocialistická legislativa z let 1878–1890 k nim přistupovala jako k nepřátelům národa. Tento bismarckovský postoj uplatňovaly vládnoucí třídy v Německu i za Výmarské republiky, což bylo také jedním z hlavních faktorů jejího pádu. Ve Francii, Itálii, Španělsku a Rusku se situace příliš nelíšila. Také tam pravice strany a vyšší třídy ztotožňovaly samy sebe s národem a národním zájmem, zatímco nižší třídy se cítily vyloučeny jak ze skutečného podílu na národním hospodářství, tak z možnosti aktivně se účastnit rozhodování o politice „svého“ národa.

První větší nacionalistická revoluce, v níž byl položen stejný důraz na socialistickou revoluční orientaci, byla mexická revoluce v letech 1910–1917. Stala se vzorem pro rozmach nacionalismu v řadě nerozvinutých zemí a pro jejich boj proti cizím politickým intervencím a ekonomickému pronikání a vykořisťování. V 19. století k pokusu o takové spojení nacionalistické a socialistické revoluce nedošlo, a ani dojit nemohlo. Poiské úsilí o získání nezávislosti v letech 1830–1848 nebylo úspěšně především proto, že nacionalistické hnutí bylo spojeno jen s vyšší třídou; rolníci na něm neměli zájem, a dokonce se proti vlastním půdy a městské inteligenci postavili. Ale i v nacionalistických revolucích Kemala Atatürka v Turecku a Kuomintangu pod vedením Čankajška v Číně, k nimž došlo po první světové válce, byla potřeba sociální transformace národa zanedbána. Jak ukázala povstání v Turecku v letech 1960–1961 a Čankajškova porážka v roce 1949, na ekonomické a sociální situaci tehdejších mas se v žádné z těchto zemí nic nezměnilo; stále se cítily obětí „vykořisťování“, ale pod vlivem nacionalismu přestávaly být ochotny svůj odvčký status trpně přijímat. Socialismus se stal integrální součástí nacionalistických revolucí teprve po druhé světové válce. Projevilo se to v hnutích, jež vedli Gámal Abd an-Násir v Egyptě, Ahmad Ben Bella v Alžírsku, Fidel Castro na Kubě a Ahmed Sékou Touré v Guineji – abychom jmenovali alespoň několik významnějších příkladů. Tento trend připomíná přeměnu kapitalistického národného státu 19. století v sociální stát 20. století, až na to, že v nerozvinutých zemích bylo třeba provést skutečně radikální sociální reformy. Tento úkol byl tím obtížnější, že zde současně existovala potřeba vytvářet soudržnou národní společnost, potřeba, jejíž naplnění rozvinuté země celkem vzato dosáhly už do první světové války.

Charakteristiky nacionalismu

Nacionalismus prošel i přes svoji poměrně krátkou historií několika proměnami. V prvním století, kdy začal plnit svou historickou roli, byl hnutím elit; v době vzestupu středních tříd hnutím „buržoasním“ a v druhém století svého působení se stal masovým hnutím, v němž lid jako celek požadoval stále širší účast na politickém, společenském a kulturním životě národa.

Konstantou nacionalismu ve všech těchto proměnách zůstává požadavek národa, aby státní moc byla v etnickém smyslu identifikována s většinou. Každý národ probuzený k nacionalismu chápe jako svůj cíl politické sebeurčení. Oddělenost a odlíšnost od jiných národů, nezávislost a rovnost ve vztahu k nim, to je základní požadavek, který nacionalisté vznašejí ve jménu svého národa. V těchto aspiracích byl vyjádřen „individuální“ a „demokratická rovnost“ revolucí z doby osvícenství. V 19. století byly tyto požadavky přeneseny z jednotlivce na skupinu. Jenom tak, tvrdili nacionalisté, se lidé budou moci stát autonomními subjekty, cílem o sobě, a přestanou být prostředky politiky jiných. Takový názor vyjádřil svou klasicou formulací piemontský právník a italský ministr Pasquale Stanislao Mancini ve svém spise *Della nazionalità come fondamento del diritto delle genti* (1851): „Národnosti, které nemají vládu vycházející z jejich nejnižšího života (*governo uscito dalle proprie viscere*) a které jsou podřízeny zákonům vnuceným jim zvenčí... se stávají prositředky k dosažení cílů jiných, a tudíž pouhými objekty.“

Kulturní sebeurčení. Politické sebeurčení je pouze jednou částí požadavků vlastních veškerému nacionalismu; téměř rovnocennou roli hrají požadavky na sebeurčení kulturní. V případě těch národností, které usilují o vytvoření národního státu, předchází zápas o kulturní sebeurčení zápasu o sebeurčení politické, jemuž připravuje půdu. Tak tomu bylo pokud jde o větší národů střední a východní Evropy v 19. století a tak tomu je i v případě Arabů ve 20. století. Od počátku 19. století s sebou nacionalismus nesl požadavek „národního“ či „lidového“ zakotvení veškerého kulturního a intelektuálního života. Tento proces započal s rozpadem nadnárodních a teoreticky univerzálních kulturních prvků, k nimž patřilo postavení veškeré západní vzdělanosti na základech tvořených zevrubným a často výlučným studiem klasických jazyků; role francouzštiny jakožto jazyka diplomacie a mezinárodních vztahů; arabská vzdělanost ve všech islámských

zemích; výhradní užívání klasické čínštiny jako literárního jazyka až do Chu Š'ovy jazykové revoluce v roce 1917. Tyto prvky nahradili zcela nový důraz na mateřštinu, na politickou prestiž národního jazyka, na lidovou kulturu a lidové tradice a na dostupnost kultury nevzdělaným třídám.

S požadavkem kulturního nacionalismu, který je v krajních případech obdobou požadavku absolutní politické svrchovanosti a soběstačnosti, se bylo možno setkat také v nacionalismu typickém pro Spojené státy. V něm se tento požadavek ovšem střetával s kosmopolitnějšími trendy osvícenství, onoho věku, kdy se spolu se Spojenými státy zrodil americký národ. Noah Webster v knize *Sketches of American Polity* napsal: „Amerika je nezávislé impérium a měla by si osvojit národní charakter. Nic nemůže být směšnější než servilní napodobování způsobů, jazyka a nectností cizinců. Nehledě na nezralost naší vlády a naši neschopnost vyrovnat se elegantním zábavám Evropy není na Američanech ohavnějšího sklonu než se opíct po Evropanech“ (1785, s. 47).

Walt Whitman navzdory svému všeobjímajícímu kosmopolitismu, zahrnujícímu celé lidstvo, ve *Stěblech trávy* (1855) vyzval svým hymnickým veršem Ameriku: „Zardus zpěváky, kteří ti nebudou zpívat hlasitě a silně... Povolěj nové velké mistry, kteří znají nová umění, novou dokonalost, nové potřeby! Odevzdej se tomu nejzdatnějšímu barzdovi, dokud nevláčí tvou neplodnost! Pak nebudíš muset přejímat melodie jiných; budeš mít skutečné melodie zrozené z tebe, pryšit z nich bude tvá vlastní krev.“ Whitman zjevně odkazuje k přesvědčení Johanna Gottfrieda Herdera, že tvořivou práci je možno dělat pouze ve „vlastním“ lidovém jazyce, že velké umění bylo vždy výrazem a výsledkem „národního“ ducha (*Volksgeist*).

Ve Whitmanově díle se střetávají dva základní a protikladné druhy nacionalismu – ten, který odpovídá charakteru „otevřené“ společnosti, a ten, který odpovídá charakteru „uzavřené“. Žádný z nacionalismů ani žádná z jejich vývojových fází nevykazuje znaky jednoho z těchto druhů v čisté podobě – jsou vždy ořízkou důrazu. „Otevřený“ nacionalismus představuje „modernější“ formu: je nakloněn vzájemným vztahům mezi národy a jeho základem je zpravidla územní uspořádání a státně organizovaná společnost ustavující národ jako společenství spoluobčanů bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ. „Uzavřený“ nacionalismus zdůrazňuje autochtonní charakter národa, společný původ (rasu, pokrevnost) a zakotvenost

v půdě zděděné po předcích. Tyto prvky určují „ryzost“ národní povahy a chrání ji před „cizími“ vlivy. Příklady takového „uzavřeného“ nacionalismu nabízí romantické protizápadní a protiosvětcenské germanofilství a slavjanofilství 19. století; představuje ideální společnosti, která odpovídá jejich duchu, vychází z kmenové či předmoderní minulosti, z důrazu na *Eigenart* či *sambodnost*. Oproti tomu „otevřený“ nacionalismus nachází svůj ideální obraz v budoucnosti, která postaví mosty přes to, co bylo příchovou rozdělení v minulosti. „Otevřený“ nacionalismus zdůrazňuje svobodné sebeurčení jednotlivce, „uzavřený“ nacionalismus biologický, případně historický determinismus.

Jeden z nejpozoruhodnějších příkladů „otevřeného“ nacionalismu nabízí Spojené státy. Američané odmítli přijmout společný původ jako základ své národní identity. Nezaložili svůj národ na společné minulosti, zakoreněné ve starověkých a středověkých dobách, na společném náboženství či jedinečné kulturní tradici. Za svou národní identitu vděčí přítakání moderním trendům emancipace, asimilace, mobility a individualismu. Zdědili anglickou tradici omezené, umírněné vlády a ústavních svobod; tato historická práva Angličanů se však v atmosféře osvícenství 18. století stala právy univerzálními, která byla teoreticky nadána silou měnit osoby s tou nejrozmanitější minulostí a původem v nové jedince, vytvářející společnou budoucnost v nové zemi.

Rasová čistota. Rasová čistota představovala v historii často teoretický základ národnosti. V dobách budování druhého židovského státu vyžadovala očista národa zapudit ženy, které si Židé přivedli z jiných kmenů, i děti, které se těmto ženám narodily (Ezdráš 10, Nehemjáš 10, 31 [30]). I dnešní izraelský stát zaručuje v otázkách imigrace a občanství výlučný, privilegovaný status osobám židovského původu. V nejkrainější podobě se rasová výlučnost a zakoreněnost v půdě zděděné po předcích stala základem národní identity v národně socialistickém Německu. Německá říše byla pokládána za pravou očištinu a ohnisko loajality všech osob německého původu bez ohledu na „nahodilost“ jejich státního občanství a na osobní rozhodnutí určující jejich individuální občanskou věrnost určitému státu.

Na případě Alsasaniů zdůraznil toto hledisko už v roce 1870 historik Heinrich von Treitschke. Francouzský historik Ernest Renan označil v přednášce *Qu'est-ce qu'une nation?* (1882) rasovou teorii za „obrovský omyl, který by mohl zničit evropskou civilizaci, pokud by převládli... Podle této teorie má například germánská rodina právo znovu

začlenit všechny rozptýlené Germány, i pokud se připojit nechťejí... Takto vzniká určitý druh primordiálního práva analogického s právním králů odvozovaným z boží vůle... Mají Němci, kteří tak vysoko pozvedli praporek etnografie, jistotu, že jednou zase Slované [se nechopí jejich příkladu a nebudou žádat půdu] svých předků? Umění zapomenout je dobré pro všechny“ (s. 1–29, *passim*).

Národní nadřazenost. S rozmachem nových národních států v 19. a 20. století započaly urputné spory o hraniční území, protože každý z národů uplatňoval své „historická“ práva v závislosti na nejvíce rozsahu, jehož v historii dosáhla jeho územní expanze. Nezávislé Srbsko a nezávislé Bulharsko se tak navzdory své úzké jazykové a náboženské příbuznosti a společné minulosti v tureckém područí opakovaně střetávaly v bojích o Makedonii, která, jak obě tyto země tvrdily, byla v dávných dobách součástí jejich říši. Osud slovanských Ukrajinců byl po dlouhá stáletí spojen s bojem s jejich slovanskými sousedy Poláky a Rusy o nadvládu v hraničních oblastech východní Evropy. Národy, které se domohly osvobození z útlaku, se po osvobození nezdírká samy staly utiskovateli a jiné někdy vystavovaly tvrdšímu útlaku, než jakým samy dříve trpěly. Mnohé nové státy se, i když byly etnicky smíšené, pokládaly za mocenské nástroje „státotvorné“ národnosti, která mezi ostatními obyvateli daného území převládala, a zbyvajícím národnostem v „jejím“ státu upíraly rovné postavení. To se dělo v Polsku, Československu a Jugoslávii po první světové válce a na Cejlonu po druhé světové válce. Také Kurdové a Somálci usilovali v 60. letech o národní sjednocení stejně jako Poláci a jižní Slované o padesát let dříve. Potenciálně přímou inovací mezinárodních smluv, které v rámci Společnosti národů po roce 1918 nové národní státy zavazovaly k ochraně národnostních menšin, nakonec nebyla účinná. Ve 20. století se naopak rozšířily postupy jako vyhánění či odsuny celých populací z jejich domovin, které měly své historické kořeny v nacionalismu. Jako první je plánovali už Němci za první světové války, když chtěli pro německé osídlení a kvůli svým strategickým zájmům anektovat země „bez lidí“. Nacionalismus „vyřešit“ mnohá napětí; zároveň ovšem vytvořil nová, v nichž se současně ambice národů často neoddelitelně proplétají se vzpomínkami na jejich právní dávnou minulost.

Ideologické proměny a konflikty

Některá základní přesvědčení vlašmi nacionalismu vycházejí z hluboké historie. Patří mezi ně představy „vyvoleného lidu“ a „zaslibené země“. Obě mají původ u starověkých Hebrejců; obě dávaly nacionalistickým snahám a politickým cílům božské potvrzení; obě se v různých formách vyskytují po celé věky jako uvědomovaný či neuvědomovaný biblický odkaz. S nástupem stoicismu a křesťanství, které se staly oficiálními vyznáními „univerzální“ Římské říše, byl v ekumenicky „otevřeně“ společností omezený a „uzavřený“ tribalismus dřívějších částů překonán. Tento univerzalizmus se v křesťanském světě dochoval až do renesance a reformace, v islámu až do pozdního 19. století. V západním světě vytvořily nové absolutistické státy postrenesančního období se svým důrazem na svrchovanost, centralizaci a *raison d'état* politickou organizaci, již začal nacionalismus 18. století přeměňovat v moderní národní stát. Moderní nacionalismus se nejdříve ujal v Anglii – to bylo v 17. století – a potom v 18. století v anglických državách na území Ameriky. Tento nacionalismus však respektoval osobní svobody a samosprávu – ba dokonce byl na nich založen –, tedy znaky, jež jsou pro vývoj těchto národů charakteristické. Rozmach nacionalismu ve Francouzské revoluci měl jiný ráz. Absolutistická a centralizovaná francouzská monarchie byla v 17. a 18. století příkladem pro kontinentální Evropu; nacionalismus francouzského národa v sobě dále nesl tyto tendence, a stal se tak vzorem pro centralizované evropské národní státy 19. století. Napoleonské války přenesly agresivitu nového nacionalismu do všech končin Evropy.

Evropské revoluce z let 1848 – 1849 a zmaření jejich liberálních nádejí znamenaly rozšíření nacionalismu do střední a středovýchodní Evropy, „probuzení“ národů. Boj za osobní svobody přehlušila vzedmutá vína národní (kolektivní) touhy po sebeprosazení a vůle k moci. John Stuart Mill si roku 1849 posteskl nad tím, že nacionalismus dělá lidi lhostejnými k právům a zájmům „každé části lidstva s výjimkou té, která se jmenuje stejně a mluví stejným jazykem jako oni“ ([1849] 1865, s. 53). Nový, vylučující nacionalismus dovolávající se historických práv označili za barbarický a trpce poznamenal, že „v zaozstatých končinách Evropy, a dokonce i v Německu (Kde bychom očekávali lepší věci) nacionální emoce natolik převážují nad láskou ke svobodě, že jsou lidé ochotni podněcovat své vládcce, aby drtili svobodu a nezávislost každého národa, který je jiné rasy a má jiný jazyk“ (Mill

[1849] 1865, s. 53). Po roce 1848 začal být nacionalismus, který byl původně hnutím za emancipaci a ústavní práva, znám jako *Realpolitik* a *Machtpolitik*. Svého vrcholu dosáhl *sacro egoismo* nacionalismu ve fašistických hnutích.

Válka, již roku 1914 (zčásti pod lidovým nátlakem) rozpoutaly dynastické říše, nahradila v celé střední a středovýchodní Evropě říše národními státy. Zároveň napomohla rozšíření nacionalismu do Asie. O půl století později už byl nacionalismus převládající silou jak v Asii, tak v Africe; jejichž politická mapa se od roku 1945 do roku 1965 změnila stejně zásadně jako mapa Evropy v průběhu let 1815–1920.

Když v polovině 20. století nacionalismus na celém světě triumfoval nad nadnárodní ideologií, vlastně se nic nezměnilo. Už kdysi se katolická Francie a muslimské Turecko spojily při prosazování společného zájmu proti katolickému Rakousku. Republikánskou Francii a carské Rusko k sobě na konci 19. století nepřivedla ideologická příbuznost, nýbrž společný strach z německé rozpinavosti a arogance. Ideologická příbuznost a tradiční přátelství mezi dynastickými říšemi Romanovců a Hohenzollernů nezvítězily nad stoupající vlnou nacionalismu. Podle německých státníků byla válka roku 1914 zápasem mezi pangermánstvím a panslovanským o kontrolu v „Mitteleuropě“. Když se roku 1939 války spojené s úsilím o hegemonii chopilo národně socialistické Německo, napadlo přes ideologickou spřízněnost a přátelství polofašistické a antisemitské Polska a rozblilo tento stát v úzké spolupráci s komunistickým Ruskem. V říjnu roku 1940 zaútočila fašistická Itálie na Řecko, jehož diktátor, generál Ioannis Metaxas, byl nepokrytým obdivovatelem fašismu.

Také v ideologických blocích z doby po druhé světové válce bylo nacionalistické spory cítit stále silněji. Faktorem dezintegrace demokracického Západu by snad mohl být autoritářský nacionalismus de Gaulloy Francie, který oživil cíl v podobě evropské třetí síly pod francouzskou hegemonií, nezávislé na obou anglicky hovořících demokraciích i na komunistickém Východu. V rámci komunistického bloku vytvořily protichůdné nacionalistické zájmy silná napětí mezi Sovětským svazem, komunistickou Čínou, Jugoslávií a Albánií. Imperialistické tendence tradiční ruské a čínské národní politiky komunistická ideologie znovu potvrdila, modifikovala a obnovila. Komunistická Jugoslávie vyhlásila a prosadila svou nezávislost na komunistickém Rusku už v roce 1948. Nacionalistické územní nároky navíc zabránily přátelské spolupráci Jugoslávie s jejími dvěma komunistickými souse-

dy, Albánie a Bulharskem. Na začátku 60. let byl monolitický charakter mezinárodního komunismu pouhým ideologickým příznakem, nikoli politickou realitou; komunistické země měly k nadnárodní federativní unii dokonce ještě dále než země demokratické. Dokonce i uvnitř SSSR působily odstředivé nacionalistické tendence, což se zvlášť výrazně projevilo v kritických situacích druhé světové války.

Přestože nacionalismus zůstal i po roce 1945 silnou myšlenkou, nepochybné byly i trendy k nadnárodním formám spolupráce a politické organizace. Dřívější pokusy o integraci úzce spřízněných národů nedopadly příliš povzbudivě. V 19. století existovalo silné panskandinávské hnutí, a přece si skandinávské země záhlubě střežily svou národní suverenitu, politiku a osobitost a dospěly k oddělení (Norska od Švédska, Islandu od Dánska), nikoli k integraci. Také malé středoamerické republiky, jež zjevně sjednocuje jazyk, náboženství a historie, se marně pokoušely vytvořit federaci. Po druhé světové válce se však agitace pro spojení demokracií, evropské sjednocení, atlantické společenství a africkou jednotu zdála slibnější. Byla uspořádána řada konferencí, vznikly různé organizace (jejich síla je větší na papíře než ve skutečnosti) a dosáhlo se jistého pokroku, zvláště v konkrétní hospodářské a sociální legislativě a v organizované kulturní výměně. Avšak i menší projekty, jako například Benelux (Belgie, Nizozemsko, Lucembursko) nebo spojení států Maghribu (Tunisko, Alžírsko, Maroko), narazily na problémy, když bylo nutno diskusi o tom, co by bylo žádoucí, opustit kvůli realizaci konkrétních možností. Tradiční nacionalismus a přetrvávající či nové se objevující nároky na hegemonii spolu s protichůdnými ambicemi národních vůdců a setrvačnou mocí stávajících politických systémů posílily odstředivé tendence mezi národy, ať už rozvinutými, či nerozvinutými, „starými“, či „novými“.

Role a vyhlídky

Stovnáváací studium nacionalismu neodhalí žádné zásadní rozdíly mezi „starými“ a „novými“ formami nacionalismu ani mezi nacionalismem Západu a ostatních zemí. Významné odlišnosti existují sice ve všech případech, ale ty se týkají spíše specifických nebo jednotlivých případů než druhů nacionalismu jako takových. „Nové“ národy vcelku vykazují trendy a problémy podobné těm, jež byly příznačné pro „nové“ národy střední Evropy v 19. století a středověčhodní Evropy na začátku 20. století. Některé z těchto „západních“ národů ve středově-

chodní a jižní Evropě byly v době, kdy se připravovaly ke své národní identitě, a ještě celá desetiletí poté, ekonomicky a sociálně nerozvinuté a uchovávaly si mnohé ze svého předmoderního „feudálního“ či středověkého charakteru. Národy Latinské Ameriky jsou tak „staré“, kam až historie národní státnosti sahá, sociální zaostalosti však řada z nich připomíná „nové“ národy z poloviny 20. století. Všechny tyto národy procházejí hlubokou transformací, již si vynucuje celosvětový vývoj spjatý s možností rychlé technologické změny a snahou jí dosáhnout; zkušeností s takovými radikálními a násilnými hnutími, jako je komunismus a fašismus; požadavkem sociální rovnosti a aktivní účasti mas v národním životě; a s „populační explozí“ a růstem obrovských měst. V této transformaci, která zvyšuje globální unitiformitu, působí nacionalismus jako urychlující faktor, protože politika novějších či méně rozvinutých národních států se často řídí touhou vyrovnat se těm starším a rozvinutějším. Nacionalismus však může také působit jako síla uchovávací starší formy společenského života a prosazující rozmanitost v rámci světového společenství, které je založeno na přijetí národního státu jakožto zákládní formy politické a kulturní organizace.

Nacionalismus a národní stát tvoří uznávaný základ mezinárodních organizací z poloviny 20. století. Dynamické změny, jež přinesl nacionalismus v letech po druhé světové válce, odrážejí růst počtu členů Organizace spojených národů. OSN se daří usnadňovat přerod řady bývalých kolonií v národní státy, přerod, který v minulosti často provázely zuřivé občanské války a vleklé nepokoje. OSN přijala princip tzv. suverénní rovnosti malých a velkých států a každému státu zajistila při jednání o světových záležitostech rovnocenný hlas. Odmítla tím jak dohodu velmocí 19. století, tak neúctu, již k právům „slabých“ a „malých“ států ve 20. století projevovali fašisté. Střežící se zájmy států nalezly v OSN forum, na němž se mohou poprvé v historii setkat všechny národy, civilizace a ideologie a projednávat své spory v souladu s procedurami, které rozvinula západní tradice parlamentarismu. OSN je nadějí na to, že se protichůdné nacionalistické aspirace zbaví extrémismu, přičemž se uzná jejich vnitřní oprávněnost. Pomáhá také posilovat mírové mezinárodní vztahy, protože vytváří a uchovává málnější formy rovnosti postavení jednotlivých států.

Budoucnost nacionalismu je těžké předvídat. Ve světě, který je stále provázanější, působí nacionalismus jako rozvrtná síla schopná vyvolat ostrá napětí a jednostranné, zaslepené soudy, které mají

racionální řešení mezinárodních konfliktů. Na druhé straně je důležitým faktorem zabraňujícím tomu, aby si jedna či dvě nejsilnější mocnosti podmanily celý svět nebo jeho větší část. V tomto ohledu představuje nacionalismus formu odporu proti vnucované uniformitě; je oporou prospěšné rozmanitosti, individuality a svobody kolektivních uskupení. Možná že postoj tolerance a vřelosti ke koexistenci zbaví v budoucnosti různé formy nacionalismu jejich agresivního mocensko-politického pudu, který byl tak příznačný pro věk nacionalismu. Narůstající obavy z důsledků ozbrojeného konfliktu mohou takové změně postroje napomoci. V 60. letech pocítují silný strach z války všechny evropské národy, dokonce i ty, které předchozí války vřítaly. Incidentsy, které by v 19. století vedly k válce, už nehrají takovou rozhodující roli.

Stojí za povšimnutí, že obecná nálada veřejnosti se, pokud jde o roli nacionalismu a národního státu v mezinárodních vztazích, začíná měnit. Někteří historikové tuto změnu přirovnávají k té, již přivodilo osvícenství a atmosféra tolerance, které umožnily, aby věk náboženských válek v Evropě vystřídal období nesnadné a nedůvěřivé, nicméně obecně mírové koexistence konkurujících si náboženství. K tomu, aby se tento základní postoj v západním světě dočkal všeobecného přijetí, bylo třeba dlouhého procesu změn, který začal na konci 17. století a trval nejméně dvě stě let. Vzhledem k větší akceleraci, jež je příznačná pro 20. století, se může v podobném procesu věk nacionalismu a válčících národních států (i s jejich odlišnými civilizačními a ideologickými) změnit ve věk koexistence svobodných a rovných národností za mnohem kratší dobu.

Bibliografie

- Acton, John E. D. (1862), „Nationality“. Esej č. 9 v John E. D. Acton, *The History of Freedom and Other Essays*. Red. John N. Figgis a Reginald V. Laurence, Macmillan, London, 1907.
- Deutsch, Karl W., *Nationalism and Social Communication: An Inquiry Into the Foundations of Nationality*, MIT Press, Cambridge, Mass., 1953.
- Deutsch, Karl W., *Interdisciplinary Bibliography on Nationalism*, MIT Press, Cambridge, Mass., 1956.
- Hayes, Carlton J. H. (1931), *The Historical Evolution of Modern Nationalism*, Macmillan, New York, 1948.
- Hertz, Friedrich O., *Nationality in History and Politics: A Study of the Psychology and Sociology of National Sentiment and Character*, Clarendon, Oxford, 1944.
- Kann, Robert A., *The Multinational Empire: Nationalism and National Reform in*

the Habsburg Monarchy, 1848–1918, 2 sv., Columbia University Press, New York 1950.

Kohn, Hans, *The Idea of Nationalism: A Study of Its Origins and Background*, Macmillan, New York, 1944. Brožované vydání vyšlo v roce 1961.

Kohn, Hans, *The Age of Nationalism: The First Era of Global History*, Harper, New York, 1962.

Lemberg, Eugen, *Geschichte des Nationalismus in Europa*, Schwab, Stuttgart, 1951.

Lemberg, Eugen, *Nationalismus*, 2 sv., Rowohlt, Hamburg, 1964. 1. sv.: *Psychologie und Geschichte*. 2. sv.: *Soziologie und politische Pedagogik*.

Mancini, Pasquale Stanislao, *Della nazionalità come fondamento del diritto delle genti: Prelezione*, Botta, Torino, 1851. Výtahy v textu přeložil Hans Kohn.

Meinecke, Friedrich (1908), *Weltbürgertum und Nationalstaat: Studien zur Genesis des deutschen Nationalstaates*, redakce a předmluva Hans Herzfeld, Oldenbourg, München, 1962. Publikováno jako 5. svazek Meineckeho sebraných spisů.

Mill, John Stuart (1849), „Vindication of the French Revolution of February, 1848“, v John Stuart Mill, *Dissertations and Discussions: Political, Philosophical, and Historical*, Spencer, Boston, 1865, 3. sv., s. 5–81.

Mitscherlich, Waldemar (1912), *Nationalismus: Die Geschichte einer Idee*, 2. vyd., Hirschfeld, Leipzig, 1929.

Pinson, Koppel S., *A Bibliographical Introduction to Nationalism*, Columbia University Press, New York, 1935.

Renan, Ernest, *Qu'est-ce qu'une nation?*, Levy, Paris, 1882. Výtahy v textu přeložila do českého jazyka Marie Černá.

Royal Institute of International Affairs, *Nationalism*, Oxford University Press, 1939.

Shater, Boyd C., *Nationalism: Myth and Reality*, Harcourt, New York, 1955.

Snyder, Louis L., *The Meaning of Nationalism*, Rutgers University Press, New Brunswick, N.J., 1954.

Snyder, Louis L. (red.), *The Dynamics of Nationalism*, Van Nostrand, Princeton, N.J., 1964.

Webster, Noah (1785), *Sketches of American Policy*, red. H. R. Warfel, Scholars' Facsimiles & Reprints, New York, 1937.

Weill, Georges J., *L'Europe du XIXe siècle et l'idée de nationalité*, Michel, Paris, 1938.

Wittman, Reinhard, *Das Nationale als europäisches Problem: Beiträge zur Geschichte des Nationalitätsprinzips vornehmlich im 19. Jahrhundert*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1954.

Přeložila Jana Ogrocká